

פתוחות או סתומות או לא הניח בהן ריח כלל לא פסל כיון שאין ענין זה של סדורות מפורש בגמרא אלא דלתלמודא דידן אין צריך להניח באותן מקומות ריח כלל והילכך הספר כשר בדיעבד בכל מה ששינה בין לא הניח ריח כלל בין שכתב פתוחות או סתומות כך נראה מלשון רבינו שכתב ונראה שאם שינה בזה לא פסל דמשמע כל מה ששינה אפילו כתב פתוחות או סתומות וכן פירש ב"י. ואע"פ דלמה שכתב הרמב"ם דכשהפסיק והניח פנוי במקום שאין בו פרשה הרי זה פסולה א"כ סדורה זו שאינה כתובה בתלמוד פסולה היא שהרי הניח ריח כשיעור במקום שאין בו פרשה וכל שכן דפסול אם כתב פתוחות או סתומות, רבינו לא ס"ל כהרמב"ם בזה אלא ס"ל דלא אשכחן בתלמודא דפסול אלא בסתומה שעשה פתוחה או פתוחה שעשה סתומה ומכ"ש כשכתב דרכו ולא הניח ריח כלל במקום שצריך להיות פרשה סתומה או פתוחה אבל אם הניח ריח כשיעור במקום שאין בו פרשה אין זה פסול כלל ולפיכך במקום שעושין סדורה אע"פ שאינו מפורש בתלמוד והיה ראוי שאין להניח לשם ריח כלל אפ"ה אינה פסולה במה שהניח ריח וכתבן סדורה או פתוחה או סתומה ודלא כהרמב"ם דפוסל בזה וכבר כתבתי זה במחלת סימן זה: עוד נראה מדברי רבינו מדכתב ואם סיים הסתומה בסוף הדף וכו' דהפנויה שצריך להניח כדי להכיר שהיא סתומה היינו שמיניח בסוף אותה הפרשה פנוי כשיעור ומשום הכי אמר שאם סיים הפרשה הסתומה בסוף הדף ולא הניח פנוי כלל דהיינו שכתב עד סוף שיטה אחרונה בסוף הדף א"כ צריך הוא להניח עמה פנוי כשיעור הסתימה וצריך הוא להניח שיטה ראשונה כולה של ראש הדף חלק וסתמי כלל כשייך דאם לא היה מניח אלא כשיעור ה' אותיות חלק בשיטה ראשונה ואח"כ יתחיל לו משם ולהלן היא לה אותה פרשה שסיים בסוף הדף פתוחה ולא סתומה לדעת הרא"ש: וע"ז דרך זה מה שכתב רבינו הפתוחה צריכה שתהיה פתוחה בסוף השיטה וכו' הכי פירשו שהפנוי שמיניח בסוף השיטה כשיעור ט' אותיות ואח"כ מתחיל בפרשה בתחלת שיטה שסתומה והיא הוראה שהפרשה הקודמת היא פתוחה וכן אם סיים בסוף שיטה ומניח כשיעור ט' אותיות בראש שיטה ויתחיל לו משם ולהלן היא הוראה שהפרשה הקודמת היא פתוחה כללו של דבר החלק שצריך להניח כדי להכיר שהפרשה היא פתוחה או סתומה צריך שיניח בסוף הפרשה. אבל הרמב"ם כתב איפכא דאם סיים באמצע שיטה ומניח פנוי כשיעור ט' אותיות ומתחיל בשיטה היא פתוחה וכן בסתומה שהפרשה שמתחלת בתחלת השיטה היא פרשה פתוחה וכן בסתומה אם סיים בסוף שיטה מתחיל באמצע שיטה שסתומה ומניח פנוי כשיעור ט' אותיות בתחלת השיטה והיא הוראה שהפרשה המתחלת באמצע השיטה היא סתומה וכדכתב להדיא בר"ש פ"ח דהלכות ס"ח. וכתב עוד נמצאת אומר שפרשה פתוחה מתחלת שיטה לעולם ופרשה סתומה מתחלת באמצע השיטה לעולם והב"י הביא דברי הרמב"ם והאריך בציאורם וסוף דבריו לפסק הלכה שיעשה כל פרשיות פתוחות וסתומות שיהיו כשרים בין להרמב"ם ובין להרא"ש וכן פסק בש"ע ומיהו בדיעבד אין לפסול אם שינה:

פסל כיון שאינו מפורש בגמרא אורת הפתוחה והסתומה קשה דה"ל לאתרוי כל הדיעות כדי שדע באיזה ענין יהיו פתוחות וסתומות ולא כמאן ופסלו ואי אפשרה סדורה קאי הא אם סתומה היא דפרשית ודאי שאם שינה ועשה (סתומה) [פתוחה] פשיטא דפסולה. ושם רבינו ו"ל סבור דסדורה שכתוב בסידור הקדמונים ענין פנוי עמו הוא ואינה נקראת לא פתוחה ולא סתומה דכשם שיש פרשיות מיוחדות בתורה שצריכות ליכתב פתוחות יש אחרות שצריכות ליכתב סתומות כך יש אחרות שצריכות ליכתב סדורות וכשם שאע"פ שסידור הקדמונים כך הוא קבלה בידם על פרשיות מיוחדות שצריכין לכתבן סדורות אם שינה בהן וכתבן פתוחות או סתומות לא פסל כיון שאין ענין זה של סדורות מפורש בגמרא: והרמב"ם ו"ל כתב בפ"ח ענין זה של סדורות מפורש בגמרא: (ה"א-ב) פרשה פתוחה יש לה ב' צורות אם גמר באמצע השיטה מניח שאר השיטה פנוי ומתחיל הפרשה שהיא פתוחה מתחלת השיטה השנייה ד"א שנשאר מן השיטה ריח כשיעור ט' אותיות אבל אם לא נשאר אלא מעט או אם גמר בסוף שיטה מניח שיטה שנייה בלא כתב ומתחיל הפרשה הפתוחה מתחלת שיטה הג' ומנא פנוי ביניהם שיטה י. פרשה סתומה יש לה ג' צורות אם גמר באמצע השיטה מניח ריח כשיעור ומתחיל לכתוב בסוף השיטה חובה אחת מתחלת הפרשה שהיא סתומה עד שימלא הריח באמצע. ואם לא נשאר מן השיטה כדי להניח הריח כשיעור ולכתוב בסוף השיטה חובה אחת יניח הכל פנוי ויניח מעט ריח מראש שיטה שנייה ויתחיל לכתוב הפרשה הסתומה באמצע השיטה השנייה. ואם גמר בסוף השיטה מניח מתחלת שיטה שנייה כשיעור הריח ומתחיל לכתוב הסתומה באמצע [השיטה] נמצאת אומר שפרשה פתוחה מתחלת בתחלת השיטה לעולם ופרשה סתומה מתחלת באמצע השיטה לעולם עכ"ל: דבריו מוצארים שהם כסידור הקדמונים בצורות הפתוחה וגם בצורה ראשונה של סתומה וצורה שנייה של סתומה אומר אני שהיא הסדורה האמורה בסידור הקדמונים דסדורה מין סתומה היא כמו שכתבתי לעיל וסובר ו"ל דכל שמניח חלק בסוף שיטה ובתחלת שיטה שסתומה לא שנה אם מתחיל לכתוב כנגד ההנחה של מעלה לא שנה אם מתחיל קודם או אחר בכל גוונא מיקריא סדורה ולאפוקי מספר התרומה שחלק ביניהם. ואפשר שזו היא שאמרו בירושלמי מכאן ומכאן סתומה כלומר דכשצריך חלק בסוף שיטה וגם בתחלת שיטה שסתומה היא סתומה וצורה שלישיית של סתומה נלמד מדין צורה שנייה של פתוחה, ואפשר שהוא ו"ל היה מפרש בירושלמי ע"פ דרך זה ופתוחה דקמי לשון התחלה הוא והכי קאמר [א] פתוחה מראשה אם התחיל לכתוב הפרשה מראש השיטה פרשה פתוחה היא פתוחה מסופה כלומר אצל התחיל מסוף שיטה והניח תחלתה חלק בין שסיים פרשה שלפניה בסוף שיטה שנמצא שאין ביניהם חלק אלא בראש שיטה שנייה בין שהניח חלק בסוף שיטה עליונה וגם בתחלת שיטה שנייה וזהו מכאן ומכאן בכל גוונא נקראת סתומה דכל שהוא מתחיל באמצע שיטה היא סתומה ופירוש זה בירושלמי מרווח ממה שפירשו בו הסוספות והסכים בו הרא"ש בהלכות מוזה (פי' ה) וס"מ: אחר זמן בא לדי בלאור עור אורת חיים להר"י אשכנזי ו"ל וכתב בסמ"ק ל"ב כלשון הזה אפשר לפרש בירושלמי שהביא הרא"ש דעת הרמב"ם הכל שאם נשאר מן השיטה שהשלים בה הפרשה חלק כשיעור מניח מתחלת שיטה שנייה אבל במה שאמר פתוחה מראשה פתוחה יש עד סופה ולא שיתחיל באמצע שיטה בראשונה]. והענין של דברים

וכבר ידענו ממה שקדם בפירוש פתוחה מסופה פתוחה מסתימים הריח בסוף השיטה והיינו פתוחה מסופה ומתחיל הפרשה לפרש כגון שהשלים בסוף שיטה ועושה הפתוחות מתחלת השיטה

חדושי הגהות
 יחסר הנגזר סוף דברי הב"י שכתב אצל אם הפתיל מסוף שיטה וכו' בכל גוונא נקראת סתומה דהא בירושלמי להדיא קאמר פתוחה מסופה פתוחה. ו"ל שלפני הרב דם יוסף היה ג"כ כגירסת הרא"ש וכן היה כתוב לפניו פתוחה מראשה פתוחה מסופה פתוחה מכאן ומכאן סתומה ופירש הרב דם יוסף דס"ל להרמב"ם דלא כהרא"ש דהך פתוחה רביעית [לא] אלעיל קאי אלא אדלקמיה קאי וה"ק פתוחה מסופה וכן פתוחה מכאן ומכאן סתומה כנלע"ד:

הגהות והערות
 יז תיבות "ונמצא פנוי ביניהם שיטה" היא הוספת הב"י:

הלכות תפילין סימן לב

שהיא והיה אם שמוע שיעשנה סתומה (קנו) ואם שינה (נב) [כא] פסול: (קנח) ויש מכשירים (קנט) נכולס פתוחות) מהר"ם פאלדוה סי' פ"ו"ג נשם אורחות חיים ונ"י נשם העיטור (קס) ובמדינות אלו (קסא) נוהגים אף פרשת והיה אם שמוע נראש השיטה כשאר הפרשיות וולכן נהגו שפרשת (נג) [כב] קדש לי והיה כי יביאך

שערי תשובה

באר היטב

כתב אם כתב אלהינו בלא יו"ד מותר לתלות היו"ד מאחר שאינה מהשם עצמו א"כ כ"ש אם ילא הנטפל לשם חוץ לשיטה דכשר והגאון מהור"ר יצחק אב"ד דק"ק פונגא הורה למחוק בספר תורה כל השורות העליונות ולמשוך אותם שיהיו שוות עם השם מאחר דאפשר לתקוני לא מיקרי דיעבד אבל אם יש שם בשיטות העליונות שאסור למחוקו כשר דיעבד עכ"ל המגן אברהם. וה"ה נמי בתפילין דאסור למחוקו משום דהוי שלא כסדרן כשר דיעבד. והמחבר הלכה ברורה טעה שגיאה גדולה במה שכתב ואני תמה הרי הוי שלא כסדרן עיין שם ס"ק מ"א. ועיין צ"י צ"ד סימן רע"ז שהביא תשובת הרמב"ם וכחצ בה בלשון הזה על ספר תורה שנמצא בה ה' כתוב קצתו חוץ השיטה וקצתו חוץ לשיטה הראוי אצלי להחליף אותה היריעה ולגוזה ואחר חלופה יקראו בה בציבור לכחלה עכ"ל נראה דס"ל להרמב"ם דפסול אפילו דיעבד. והמחבר יד אהרן האריך והעלה דלענין מעשה אין ולא ורפיא צדיה. ועיין בתשובת גינת ורדים חלק אורח חיים כלל ב' סימן כ"ט. ובספר משנה למלך צפ"ה מהלכות תפילין: (נב) פסול. עיין ט"ו מה שמישצ דעת הרמב"ם מפרק הקומץ והוכיח דאפילו דיעבד צני סתומה. ודבריו המה קצת מגומגמים אבל תוכן דבריו הוא דילמא האי דאין מורדין הא מורדין עושין קאי אלתפילין אלא ודאי דבתפילין נמי פסול בפתוחות. ואינו נראה לפענ"ד דאם כן צריך מקשן נמי נימא הכי דמקשה בסמוך הא מורדין עושין והא צני שירטוט ואי לפי דעת מה ק"ל הלא הרמב"ם פסק בפ"ו דס"ת צני שירטוט ואם כן נימא נמי דטעמא דאין מורדין קאי אס"ת אלא ודאי צ"ל דלא ס"ל לתלמודא האי סברא דא"כ למה ליה למיתני כלל תפילין א"כ י"ל הכא נמי דאי קאי אלתפילין לתודיה ל"ל למיתני כלל ס"ת וכך הוא הוכחה הלימא מסייע. וזוה יתורץ רש"י שם צמ"ש צד"ה הכא סתומות. בספר תורה. הכא פתוחות צמוזה כו' למה נקט צראשונה צמ"ת ולא נקט תפילין רק אלא ודאי דבתפילין י"ל דפתוחות כשר דיעבד ולא קשיא מתפילין רק הקושיא הוא מס"ת למה נקט. גם בשירטוט כתב רש"י ובתפילין לא צני שירטוט נקט נמי רש"י תפילין לחוד להורות דקושיא הוא למה נקט תפילין ודו"ק: (נג) קדש. אצאר לפניך מקור המחלוקת למען יתברר כבר זכרנו שצריך לעשות ג' פרשיות דהיינו קדש והיה כי יביאך שמע פתוחה. והפרשה ד' שהיא והיה א"ש סתומה. רק שיש מחלוקת משנה ברורה

ע"ש בסי' י"ג ואין להקל בה כי אם בשעת הדחק: [כא] פסול. ענה"ט ועיין בד אפרים ובשו"ת בית אפרים חלק א"ח סימן ב' צביאור דברי הט"ז בזה ועיין במג"א ס"ק מ"ט שם"ש ודיעבד אם עשאה סתומה כשר הוא ט"ס וז"ל אם עשאה פתוחה וכמ"ש בד אפרים שז"ל קודם ושי"ך קודם מיטות וכחצ הכ"ח והוא נמשך לחיורו דלפי שבסומה יש מחלוקת לכך נהגו בפתוחה ואם עשה פתוחה דיעבד כשר אף להרמב"ם כמ"ש בתשובת אה"י מהר"ם מפאלדו"ה וכן הוא צאמת בד"מ ס"ק יו"ד נשם מהר"ם ד"ל מ"ש הרמב"ם ואם שינה פסול אס"ת קאי וע"ש ואם ירנו לעשות סתומה גם כן נפלגו בפלוגתא דרבותא ולכן נהגו בפתוחה ושגם על כ"פ דיעבד כשר ועיין ט"ז שם"ש שם דברי מהר"ם מפאלדו"ה והוכיח בד"מ ועיין בפ"מ שעתד על דברי המג"א בזה דמאי קא משמע לן ועיין במחילת השקל שפירש כפשוטו. אבל המעיין בד"מ יראה שכוונת המג"א כמ"ש. ועיין בגינת ורדים כלל ב' סימן ג' וסימן ד' שנחלקו בה דפרשת והיה אם שמוע שהיא עשאה פתוחה והיינו לפי מנהגם כהנ"י ע"ש: [כב] קדש. ענה"ט (מ"ש שאין לעשות בשביל זה ב' זוגות תפילין ועיין מ"ש לקמן ס"ק ס"ז) ומ"ש בה"ט לענין תפילין דר"ת ועיין בתשובת נ"ב מה"ת סימן ה' שכתב גם כן שלא ישנה בתפילין של רבינו מס פרשה שמע כלל ותחיל מראש שיטה כיון שצריך להניח חלק פרשה והיה א"ש עד אחר כמיצת שמע אם כן בשעת כמיצת שמע ניכר חיקף שאין סתומות בתורה ואין כאן מקום לטעות עיין שם. ועיין בא"ר שכתב ג"כ דבתפילין של רבינו מס יעשה כולם פתוחות ואף שכותב שמע אחר והיה א"ש * מ"מ יינת כשיעור ט' אותיות אחר על הארץ. ועיין בתשו' רש"ל. והתשובה ממהר"י שו"ת הוא בעהמ"ם נחלה ליהושע ונדפס בתשובותיו סימן א'. וכחצ צו"ת ח"י סימן י"ט דלפי מנהג האשכנזים עכשיו שכותבין ג"פ ראשונות שיהיו פתוחות לכ"ע והרביעית פתוחה להרא"ש ליכא חשש זה שהתפילין צראשו והס"ת שעולה לקרות ספרי אהדי דדוקא צראשונות כגון קדש והיה כי יביאך שהם סתומות שי"ך הך ששש משא"כ בשמע והיה א"ש שאינם סתומות. וגם דהאידנא כל ס"ת שלנו הם עשירי בפתוחות וסתומות עפ"י דעת הרמב"ם ע"ש ודבריו שם תמוהים מ"ש ואי בעית למיחש לסברת מהר"י דילאן מה לי כתובה ע"ד הרמב"ם או הרא"ש לדברי כולם התפילין היפך הס"ת שבס"ת סתומה ובפרשה פתוחה ע"ש. וזה חיימא דבשלמא לפי מנהג מדינות אלו שכתב הרמ"א שעושין גם הרביעית פתוחה אליבא דכ"ע שפיר משא"כ לפי מ"ש שם מנהג האשכנזים שהרביעית פתוחה להרא"ש וא"כ זה כמנהג שכתב הב"י שמתחילין צראש שיטה והיא סתומה להרמב"ם. ואע"ג דלהרא"ש פתוחה היא ע"כ עדיין הכי. וא"כ העולה לס"ת שכתובה ע"ד הר"מ אין חשש כלל שהפתוחה שבהיה א"ש היא סתומה להרמב"ם ולהרמב"ם הוא שזה עם הב"י שבס"ת. גם תמהני על מ"ש שם וכחצו האחרונים דטעמם משום שלא אפשר לעשות סתומה לכ"ע לכן בתרו לעשותה פתוחה כו' והמעין יראה שהמג"א כ"כ על המנהג שכתב רמ"א שנוהגין בפתוחות דהיינו שמתחילין והיה א"ש מראש * ז"ל והיה א"ש אחר שמע

ביאור הלכה

מש"כ נשם האחרונים לענין חפי' של ראש וא"כ לפי דבריהם אפילו אם התחיל ראש כל פרשה בלמעט שיטה כשר אף דבעלמא היא סתומה להרמב"ם אבל לפי דברי הפמ"ג צא"א אות מ"ט ע"ש אפשר דיש להחמיר בה אפילו דיעבד דהלא עי"ז באותו קלף גופא ניכר שהיא סתומה ומה לנו לקלף פרשה הקודמת לה אך אם לא הניח חלק ט' אותיות בסוף כל פרשה בתש"ר נל"פ דיש להקל בזה כסתומת שארי אחרונים אף דגם בה מפקפק הפמ"ג שם ומטעם דכיון דכל פרשה הוא

שסתום הריח שלפניה בתורה כיון שגם בתורה יש בינה לפרשת שמע שבתורה ריח הרבה פתוח (קנו) וכן הסכימו האחרונים: (קנט) בכלם פתוחות. ולהיפך אם עשה איוו פרשה מהשלש פרשיות סתומה לכו"ע פסול כ"כ (קנח) האחרונים עוד (קנט) כתבו דדוקא אם עשה לפרשת והיה א"ש פרשה פתוחה כשר לדעה זו אבל אם אין לפניו ריח כלל בינה לפרשת שמע לא בדף שלה ולא בדף של פרשת שמע דהיינו שהתחיל אותה צראש שיטה העליונה שדף ולא הניח ריח כלל לפניו באותה שיטה ולא בסוף שיטה של פ' שמע או שהניח ריח ואין צו כשיעור ריח שצו פרשה לפרשה דהיינו כדי לכתוב ט' אותיות ה"ז נחשב שינוי גמור ממה שהיא כתובה בתורה ופסול לכו"ע אפילו צפרשה זו. ובסוף פרשת והיה א"ש אין צריך להניח שום ריח וכן נוהגין לסיים על הארץ בסוף שיטה התחתונה: (קס) ובמדינות אלו וכו'. ואף לכחלה מלוא לעשות אותה סתומה גם להיש מכשירים וא"כ המנהג הזה הוא שלא כהוגן מ"מ העתיקו הרמ"א דכיון שהעיקר הוא שדיעבד כשר ככל ענין וא"א לעשותה סתומה לד"ה יש להחזיק בהמנהג הזה כדי שלא להוציא לעו על הראשונים וכ"כ המ"א נשם הל"ח אבל מדברי הל"ט והגר"א משמע שיותר טוב לעשות כמה שכתוב בשו"ע: (קסא) נוהגים אף וכו'. וכן (קס) בתפילין של ר"ת יעשה ג"כ כולם פתוחות ואף שכותב והיה

שער הציון

(קנה) צ"י: (קט) הגר"א: (קנו) הגר"א וישועת יעקב וש"א דלא כט"ו: (קנח) לטש ופמ"ג ורע"א והגר"ו: (קנט) לטש ומ"א וא"ר: (קס) א"ר ושע"ת הגהות ותיקונים: א) ע"ז:

הלכות תפילין סימן לב

ופרשת שמע (קסב) מתחילין בראש שיטה ובסוף קדש לי ובסוף והיה כי יביאך * מניחים חלק כדי לכתוב (קסג) ט' אותיות ובסוף שמע אין מניחים חלק * ואם מניחים הוא פחות מכדי לכתוב ט' אותיות ופרשת [נג] והיה אם שמוע מתחילים באמצע שיטה עליונה ומניח לפניו חלק כדי לכתוב ט' אותיות ונמצא ששלשה פרשיות

באר היטב

שערי תשובה

צורת פתוחה וסתומה. ללהרא"ש מנואר צ"ד סימן רע"ה דכל שיש חלק בשיטה ומתחיל לכתוב באמצע שיטה. וכן בכותב ומניח בסוף שיטה חלק ומתחיל הפרשה שאחריה בראש שיטה שניה זהו פתוחה. ושיעור החלק היא כדי שיוכל לכתוב ט' אותיות. וסתומה היא כל שמניח חלק באמצע שיטה כשיעור הנ"ל ומתחיל לכתוב בסוף השיטה היא עגמה. וה"ה אם סיים הפ' בסוף שיטה יניח שיטה א' חלק ומתחיל בשיטה שלישית. והרמב"ם כתב בזה"ל פרשה פתוחה יש לה צ' צורות אם גמר באמצע השיטה מניח שאר השיטה פנוי כשיעור הנ"ל ומתחיל הפרשה שהיא פתוחה מתחלת השיטה השניה (זהו כמו להרא"ש) ואם לא נשאר כשיעור פנוי או גמר בסוף השיטה יניח שיטה שאחריה פנוי ומתחיל הפתוחה מתחלת שיטה ג' (וזהו להרא"ש סתומה). פרשה סתומה יש לה ג' צורות אם גמר באמצע מניח ריוח כשיעור ומתחיל בסוף שיטה עגמה חיצה אחת (זהו כמו להרא"ש). ואם לא נשאר כשיעור ט' אותיות ולכתוב חיצה א' בסוף יניח הכל פנוי ויניח מעט ריוח מראש שיטה שניה ומתחיל לכתוב הפרשה סתומה מאמצע שיטה הנ' (אפשר גם להרא"ש כן). ואם גמר בסוף השיטה מניח מתחלת שיטה שניה כשיעור הריוח ומתחיל לכתוב מאמצע השיטה וזו הפ' סתומה (וזהו להרא"ש פתוחה) נמצאת אומר שפ' פתוחה מתחלתה בתחילת שיטה לעולם וסתומה מתחלתה מאמצע שיטה לעולם עכ"ל. וכתב הב"י היאך יעשו בתפילין שיצאו ידי כולם אם לעשות הג' פתוחות דהיינו שיאשר בתחילתן שיעור ומתחיל הפ' באמצע שיטה לא יצא ידי הרמב"ם דס"ל מתחיל באמצע שיטה מיקרי סתומה. ואם ישאיר חלק בסוף כל פ' א"כ הוא אף אחרונה פתוחה דהא כל שיש חלק בסוף הפרשה עושה את הפרשה שלאחריו פתוחה על כן נוהגים בא"י שפוסקים כהרמב"ם שעושים בדקדק זה. צ' פרשיות ראשונות מתחילות מראש הדף ומסיימין בסוף הדף באמצע שיטה ופ' ג' שהיא שמע מתחלת בראש הדף ומסיימת בסופה ופרשה ד' מתחלת מאמצע שיטה. נמצא ג' פרשיות ראשונות לדעת הרמב"ם פתוחה כי הראשונה אע"פ שאין חלק לפניו מיקרי פתוחה כמו בראשית דהו פשוט פתוחה לדעת הרמב"ם. וז'

ביאור הלכה

נקלף צפ"ע נחשבת כפרשת קדש נחש"י דנחשבת פתוחה מזד שאין כחוב לפניו כלום בתפילין: * מניחים חלק כדי לכתוב ט"א. ואם שכתב להניח כמלא ט"א בסוף פרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך מנואר בלוש דפסול וכתב הא"ר דמירי הכא בשעבר והתחיל שיטה ראשונה בראש הדף לכן הוא פסול דמו אין כאן פתוחה אצל לכתחלה עגמו כשזודמן לו כן שיתחיל לכתוב מתחלת שיטה שניה שהיא נמי פתוחה לדעת הרמב"ם ואף דלא ישאיר מנין השורות הנזכרים בסומן ל"ה הא קי"ל שם דאם שינה לא פסל. אכן לפי מה שראיתי עמה בספר משנת אברהם שכתב דהיא דמשייר ריוח שני שיטין בין פרשה לפרשה אף לדעת הרא"ש ז"ל היא פתוחה נ"ל בזה שישייר ריוח מתחלת הפרשה שני שיטין דאם ישיר רק שיטה א' הלא לדעת הרא"ש תפילין שלו הם פסולין דהיא פרשה סתומה והשלשה פרשיות בעינין שיהא פתוחות לעיבונא לד"ה כמו שכתבו האחרונים ואף דדיעבד אם לא שיר רק ריוח שיטה א' אין לפסול התפילין דבעיקר הדיון קי"ל כהרמב"ם בזה מ"מ לכתחלה בודאי י"ש יצא ידי הכל. כתב הפמ"ג יש לשאול אם הניח חלק ט"א ואכלוה עכברים או חולעת מקום החלק ואין שם קלף חלק כלל אם כשר כה"ג או לאו ע"ש דמסתפק בזה גם בתש"ר ולפי מה שכתב לעיל בתחלת הסעיף בשם האחרונים בש"ר בודאי יש להקל: * ואם מניחים הוא פחות וכו'. לאו לעיבונא קאמר אלא דלכתחלה ס"ל

משנה ברורה

והיה א"ש אחר שמע כדלקמן בסימן ל"ד במ"ב סק"ג יניח כשיעור ט' אותיות אחר על הארץ וכשכותב פרשת שמע מתחיל מתחלת העמוד בראש השיטה: (קסב) מתחילין בראש וכו'. דזה עושה אותה לפתוחה לכו"ע כשהשאיר חלק כדי ט' אותיות בסוף שיטה התחתונה נעמוד הקודם ואם לא התחיל בראש השיטה אלא הניח מעט ריוח (קסא) אפילו פחות מט' אותיות הרי פרשה זו נקראת סתומה להרמב"ם ופסולה אפילו דיעבד ובפמ"ג [אות כ"ו] כתב דאפי' אם לא המשיך לפניו בראש קדש או והיה כ"י או שמע רק אות אחת או שמים ג"כ י"ל דפסול וז"ע בזה ובספר מאמר מרדכי משמע דאין להחמיר בזה דיעבד ועכ"פ לכתחלה יש לזרז בזה מאוד [ואם השאיר כשיעור חיצה אשר נ"ל דיש להחמיר אפילו דיעבד דהרי כשיעור זה בודאי יש כששה אותיות קטנות ויותר וכמו שכתב המח"ש והרי לדעת הט"ז מנערך מדינא לכו"ע להקרא סתומה אפילו לא היה הריוח שלמעלה ולמטה רק כשיעור ט' אותיות קטנות ע"י צירוף וכמו שכתב הפמ"ג הרי דמה שכתב הרמב"ם ויניח מעט ריוח וכו' הוא שיעור קטן מאוד ע"כ אם רואה שהתחיל הפרשה אפילו אות אחת לפניו שלא במקום ששירטטו כתב האחרונים דלכתחילה צריך להניח כדי ג' חיצות אשר (קסג) ע"כ צריך להניח ג"כ ריוח מלא צ' אותיות קטנות מלבד הט' אותיות דהא

שער הציון

(קסא) כן משמע בביאור הגר"א וכ"כ ש"א ואפשר דמודו ג"כ להפמ"ג דאפילו רק אחת אותיות: (קסג) הב"ם ולנוש:

Halachah dictates that the first three *parashiyos* should be *pesuchos*, while the fourth *parashah* should be a *setumah*. The reason for this is simply because that is the way the four *parashiyos* appear in the *Sefer Torah*.¹⁷¹

Although the *shel yad* is written on one long piece of *klaf*, each *parashah* is written in its own column.¹⁷² [Fig. 88]

Writing the first three *parashiyos* as *pesuchos* can be done by following

Fig 88 •

the first method given by both the Rambam and the Rosh. Indeed, this is the accepted *minhag* (custom).¹⁷³ [Fig. 89]

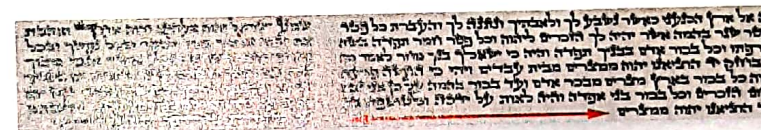
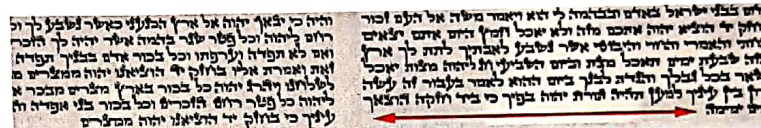
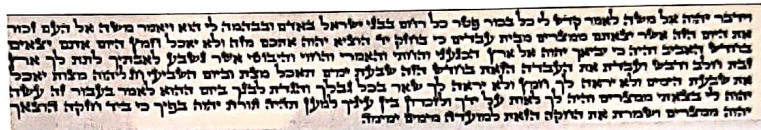

Fig 89 •

However, since the end of *Parashas Shema* and the beginning of *Parashas Vehayah Im Shamo*a cannot be written on the same line, it is impossible to create a *setumah* which is kosher according to both the Rambam and the Rosh.

Fig 90 •

The *Shulchan Aruch* therefore rules¹⁷⁴ that the *shiur parashah* of *Parashas Vehayah Im Shamo*a be written in accordance with the opinion of the Rambam, [Fig. 90]

171 עיין ב"י שהביא שכן דעת הראשונים וכתב דאם שינה (עכ"פ בשלוש פרשיות ראשונות, ולדעת רוב ראשונים גם בפרשה רביעית), פסול. ובמוזוה, עיין מנחות דף ל"ב ע"א דאינתא שמצוה לעשותן סתומות, ואי עבדינהו פתוחות שפיי דמי.

172 רמב"ם פ"ב הל' א'.

173 וכתבו הפוסקים דאף שאין פרשה לפני קדש מ"מ לענין זה ה"ז פתוחה.

174 ס' ל"ב סעי' ל"ג.

ה כתב הרא"ש שירת הים וכו'. פירוש אף על פי דנשירת האזינו לרין להניח ריוח כשיעור פרשה סתומה שהוא ט' אותיות אשר אשר אשר מ"מ בשירת הים אין לרין אלא מעט וכך נראה מדברי הרמב"ם דנשירת האזינו כתב לרין ריוח כלורת פרשה סתומה דמשמע שגם על שיעור הריוח אמר כך ובשירת הים כתב נסחם דיניח ריוח. אצל הריב"ש נמשנה ומבואר ב"י כתב דנשירת הים נשיטה שמיניחין ריוח אחד לרין שיהא הריוח כשיעור ט' אותיות ובשיטה שמיניח הריוח בשני מקומות מניח שיעור הריוח דהיינו ט' אותיות בין שניהם:

ד-ה כתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל שירת הים כותבין שיטה ראשונה כדינה ושאר כל השיטות האחת מניחין באמצע ריוח מעט ושתחתיה כתוב באמצע (י) וחלק בשני מקומות ונמצא השיטה חלוקה לשלושה ונמצא ריוח כנגד הכתב וכתב כנגד הריוח וראשי השיטות כתובים במסכת סופרים (פי"ב הי"א) ואם שינה בהן לא פסל ובצורת שירת האזינו מפורש במסכת סופרים (שם הי"ח) באמצע כל שיטה ריוח כשיעור פרשה סתומה ונמצא כל שיטה חלוקה לשתיים טו] והתחלת ראשי השיטות כתובים במסכת סופרים וגם הרמב"ם כתבם ושינה בהן קצת עד כאן: ו (י"א) כתב הרמב"ם ויש עוד דברים שאינן כתובים בתלמוד אלא שנהגו בהן הסופרים כמו שהעתיקו איש מפי איש כמו באותיות הגדולות והקטנות והנקודות והמשונות כמו פפי"ן הלפופין (י"ב) ואותיות העקומות טז]. (י"ג) ועוד נהגו במנין השיטין שלא לעשותן פחות ממ"ח ולא יותר מס' וכן כתוב במסכת סופרים וה"ר יהודה ברצלוני (ספר העתים הל' ס"ח) כתב מ"ב (י"ד) וסימן ה' ב"ם אוריס מניח שיעור הריוח בין שניהם וכ"כ הוא ז"ל בשירת הים ושאר השיטות אחת מניחין באמצע ריוח אחת ואחת מניחין הריוח בשני מקומות וכו' ומדקאמר מניחין הריוח משמע שיש שיעור לו אלא שצאורה שיטה חולק אותה לשני אוריס עכ"ל:

ו כתב הרמב"ם ויש עוד דברים שאינם כתובין בתלמוד אלא שנהגו בהם הסופרים כמו שהעתיקו איש מפי איש וכו'. (בפ"ח) [בפ"ן] מהלכות ס"מ (ה"ח): [ג] ויזהר באותיות הגדולות וכו' כמו שהעתיקו הסופרים איש מפי איש ועוד נהגו במנין השיטין וכו'. גם זה דברי הרמב"ם שם (ה"ו) וכתבו הגהות (שם אות ה) שכתבו במסכת סופרים (פ"ג ה"ו) שיש כותבין מ"ח י"ז ויש כותבין ס' ויש כותבין ז"ט ויש כותבין ע"ג:

כל השיטות האחת מניחין באמצע ריוח מעט ואחת בשני מקומות באמצעיתה ונמצאת השיטה חלוקה לשלושה ונמצא הריוח כנגד הכתב והכתב כנגד הריוח עד כאן לשונו: [בדק הבית] ז"ל בתשובה כ"ל ג (ס"ו) ראשי שורות של שירת ויושב אם שינה אינו מעכב כי תיקון סופרים הוא אבל אריח על גבי לבינה אם שינה מעכב אך מחק ותיקון מכשירו [עד כאן]: כתב הריב"ש בתשובה (ס"י רפ"ו) בשירה אין ספק אצלי שרין להניח ריוח כשיעור פרשה סתומה וכ"כ הרמב"ם (סוף פ"ח במילוקי פרשות דברים) צלורת שירת האזינו כל שיטה ושיטה יש באמצע ריוח אחד כלורת הפרשה הסתומה וכו' ונראה שגם על שיעור הריוח אמר כן אלא שבשירת הים נשיטה שיש בה בין אוריס מניח שיעור הריוח אחת ואחת מניחין הריוח בשני מקומות וכו' ומדקאמר מניחין הריוח משמע שיש שיעור לו אלא שצאורה שיטה חולק אותה לשני אוריס עכ"ל:

ו כתב הרמב"ם ויש עוד דברים שאינם כתובין בתלמוד אלא שנהגו בהם הסופרים כמו שהעתיקו איש מפי איש וכו'. (בפ"ח) [בפ"ן] מהלכות ס"מ (ה"ח): [ג] ויזהר באותיות הגדולות וכו' כמו שהעתיקו הסופרים איש מפי איש ועוד נהגו במנין השיטין וכו'. גם זה דברי הרמב"ם שם (ה"ו) וכתבו הגהות (שם אות ה) שכתבו במסכת סופרים (פ"ג ה"ו) שיש כותבין מ"ח י"ז ויש כותבין ס' ויש כותבין ז"ט ויש כותבין ע"ג:

פרישה

(י) וחלק בשני מקומות. כתב ב"י דברי רבינו אינה מטאריס יפה ז"ל הרא"ש ושאר כל השיטות האחת מניחין [באמצע] ריוח מעט ואחת בשני מקומות באמצעיתה ונמצא השיטה וכו' עכ"ל וזה לומר יג] וכן טולן וכן הוא מצוייר בהדא במיימוני (סוף פ"ח) ————— דהלכות ס"מ ע"ש. ומה שכתב רבינו ונמצא השיטה חלוקה לשלושה ר"ל הכתב שבשיטה נחלק לשלושה והוא השורה השנייה והרביעית וכו' שצ"ל לעיל. זה שכתב נמי צלורת שירת האזינו דכל שורה נחלקת לשנים דקאי ג"כ אהכתב והעטם שנשחנה לורת שירה זו כתבתי בטור אורח חיים סימן מל"א י"ד צלורת כתיבת בני המן ע"ש: (י"א) כתב הרמב"ם ויש עוד דברים וכו' עד סוף הסימן. הכל הוא מדברי הרמב"ם: (י"ב) ואותיות ההפוכות והעקומות. כ"ל: (י"ג) ועוד נהגו במנין השיטין שלא לעשותן פחות ממ"ח ולא יותר מס'. מלאחי כתוב פירש מהר"ם מ"ח נגד המסעות שנאמר (נמדנר ג.) ויכתוב משה את מוצאיהם למסעותיהם נגד ס' ריבוא שנאמר (שמות ל.) כתב לך את הדברים האלה (ואת ישראל מה ישראל ס' ריבוא אף ס"ח ע"י עיניו עד כאן המגיה) או ע"ב נגד ע"ב וקניס שנאמר (נמדנר י"א טו) אספה לי שבטים איש וגו' ועוד שיש שנאצרו במטה. עד כאן המגיה) והמה בכתובים ואם רבינו ס"ל האי טעמא קשה לישנא דקאמר לא פחות ממ"ח ולא יותר מס' דמשמע הא בין מ"ח לס' יכול לעשות כגון מ"ט או ג' ולהאי טעמא הני דוקא נקט. שוב מלאחי שמורי ורבי (מהרש"ל) הקשה כן על רבינו צביאורו לסמ"ג עשין בהלכות ס"מ. ושמה הואיל שאין זה אלא רמז בעלמא כל שהוא בין מ"ח לס' שפיר הוא מרמז לזה דומה למה שכתב רבינו בטור אורח חיים סימן קמ"א

(י) בשם אבי העזרי שאף שתיקנו לומר במוסף דראש השנה עשרה פסוקי מלכיות ועשרה זכרונות ועשרה שופרות נגד עשרת דברות ונגד י' הלוליס שאמר דוד מ"מ אם בא להוסיף פסוקים עליהן מוסיף שלא אמרו אלא אין פוחתין (ר"ה לז.). ומהאי טעמא אמרו (מגילה כג.) דבשבת אם ירצה להוסיף על ז' קריאים ל"ט מוסיף ארבע דהו' נתקנו נגד ז' רואי פני המלך וכ"כ המדברי (מגילה ס' מסט.) והר"ן (שם י"ב ד"ה ממ"י) הביא עוד ראיות וגם רמ"א כתב שם (אורח ס' רבג ס"א) דמזה נלמד דכל מקום שמקנו מו"ל מנין אחד נגד דבר אם בא להוסיף יכול להוסיף ככלל מאתיים מנה רק שלא יפחות ולא יגרע הכוונה וה"ל דכוותיה. אלא שקשה למה אמרו ולא יומר מס' אפילו יוסיף הא נמי מרומה הכוונה: (י"ד) וסימן ה' בם סיני בקודש. מדכתב וסימן וכו' משמע דטעמא אחרתא אית ליה והאי לטמאט בעלמא נקטיה. ו"ל דסבירא ליה מ"ז נגד מ"ז מסעות הנכתבות בפרשת ואלה מסעי שלח היו אלא מ"ז וכדפירש רש"י שם (נמדנר ג.) וקשה על מ"ש בשם מהר"ם מ"ח מסעות. ו"ל דמנה גס כן המסעות שחזרו לאחוריהן אחר מיתת אהרן. ואע"ג שחזרו לאחוריהן ז' מסעות וא"כ יהיו מ"ט, לרין לומר דהארבעים ושטים מסעות דכתב רש"י אינן אלא מ"ח וכן הוא האמת אם תמנה אותן לא תמצא אלא מ"ח, ומה שכתב רש"י מ"ז היינו דחשיב מקומות של מסעות שצ"ל מסעות הם מ"ז מקומות ומקומות וא"כ שפיר תמצא שיהיו מ"ח. וה"ר יהודה ברצלוני חשב מקומות של המסעות. וגם באותן מסעות שחזרו לאחוריהן צ"ל עלא זה האי שינוא כדי שלא תקשה פירוש רש"י אהדדי שהרי בפרשת פנחס (טו.) כתב רש"י אמ"ש אצל משפחת אהרן בעלה וכו' עד חזרו לאחוריהן ח' מסעות וכן

חדושי הגהות

[ג] פ"ינינו בטור לימא לך לישנא שהעתיק רכד בית יוסף אצל הוא לשון הרמב"ם בפ"י מהלכות ס"מ הלכה ח' ע"ש:

הגהות והערות

(מהרורא תניינא ס"י קצו) שכתב שלא נמצא כן במסכת סופרים. והג"א כביאורו לשו"ע (ס"ק ז) כתב שהוא ממסכת סופרים אלא שמסכת סופרים משוכב אצלו: טז] כ"ה ברמב"ם עצמו, בכתה"י, בדפו"ר ובדפוס דיהרנפורט. בדפוס קניגסברג, דפוס ורשא-וילנא ובדפו"ר ורישה ופרשה הגירסא, ואותיות ההפוכות ועיין פרישה: י"ז בפסכת סופרים הגירסא היא מ"ב":

ומ"ש ועוד נהגו שיהא ריוח בין פרשה לפרשה ט' וכו' עד סוף הפסוק. גם אלה דברי הרמב"ם נפרק הנזכר: כתב הרמב"ם בתשובה על מה שכתב רש"י בפירוש המורה (נלאשית יא, לג) שהנו"ן של וימת תרח נחרן היא הפוכה נראה ודאי שאם לא נכתבה כן לא יפסל הספר נכך שאומן שכתב פרק הזונה (שם) יפסל בהן הספר אבל הלפופות והפוכות לא יפסל שא"כ הוה ליה להוירין שם ולכתחלה לר"ך לעשות ואם לא עשו כשר. וכתב עוד [ה] בתשובה שאלת שנמצא בספרים (במדבר א, ה) כלות משה שלם ורבותינו אמרו (מדרש רנה פרשת נשא פ"ג י) לכלת כתיב תשובה דע כי כמו שנחלקו בן אשר ובן נפתלי נכמה מקומות מלאכי שנחלקו במלות חלוקות מערבאי ומדינמאי שכן אמרו בגמרא [ו] פילגשם כתיב (נלאשית כה, ו) ובספרינו כתיב מלא וכן בהרבה מקומות עוד מדע שנכל מקום שאנו מוצאים מחלוקת בספרים אמרו במסכת סופרים (פ"ו הל"ד) שהולכין אחר הרוכז עכ"ל (ג). וכתב עוד וז"ל כתב שיש בס"ת בין נפרשת תרומה (כה, כ) בין נפרשת ויקהל (לו, ט) יהיו פני הכרוכים ובמקלם ספרים כתיב נפרשת תרומה יהיו ובפרשת ויקהל היו כך כתיב בספרינו נסדר תרומה שהוא נראה כתיב יהיו ובפרשה ויקהל שהוא ענין העשייה כתיב יהיו:

סיני בקדש (תהלים סח, יח). ועוד נהגו שיהיה ריוח (טו) בין פרשה לפרשה ט' אותיות. ועוד נהגו בראשי שיטין של מעלה משירת הים ה' שיטין וזה התחלתן. הבאים. ביבשה. ה'. מת. במצרים. ולמטה מהשירה ה' שיטין והתחלת כל שיטה ושיטה מהם. ותקח. סוס. ויצאו. ויבאו.

[ד] ויהיו. ולמעלה משירת האזינו שש שיטין וזה התחלתן. ואעידה. אחרי. הדרך. באחרית. להכעיסו. קהל. ולמטה חמש שיטין וזה התחלתן. ויבא. לדבר. אשר. הזאת. אשר יט. וכל אלו הדברים למצוה ואם שינה לא פסל. אבל אם כתב המלא חסר או החסר מלא (טו) או דבר שקרי כתב כקדיאתו כגון שכתב ישכבנה במקום ישגלנה וכיוצא בו או שעשה פרשה פתוחה סתומה או סתומה פתוחה או שכתב השירה כמותה או שכתבה כשירה אין בה קדושת ספר אלא כחומש מהחומשין שקורין בו התינוקות:

סימן רעו

פרטי רמזי דינים המבוארים בזה הסימן

[א] דילג תיבות אם יתלה אותם בין השיטין או בריוח שבין דף לדף: [ב-ג] משפט כתיבת שם לשמו ושלא להפסיק בכתיבתו. ואם היה לו לכתוב שני שמות זה אחר זה. וכשטובל הקולמוס לא יתחיל מיד בשם: [ה] כתב האותיות כזהב פסול: [ו] טעה ודילג השם אם יכול לתלותו: [ז] אי זה שמות שאינם נמחקים: [ח] לא יצא שום אות של שם חוץ לדף:

א טעה ודילג תיבה או יותר יכול לתלותה בין השיטין אבל לא בריוח שבין

לשמן: [ב.ב] אם כתב שם אלהים אחרים לשם קדושת השם אין בכך כלום: [ד] אם לא הניח אות לפני השם כדי לברוק בו: לא יטבול הקולמוס באמצע השם ואם יצטרך דיו יקח מאותיות שלפניו: [ה] כתב אות אחת כזהב או בשאר צבעונין: פירוש כתב את האזכרות כזהב: וכתב וזכרן: [ו] אלהי האלהים הראשון קדש והשני חול: [ז] הא דאמרין כל שלמה האמור כשיר השירים וכן מלכאי דרניאל אם הם קדש למאי נפקא מינה: אם מותר ליטול בקולמוס דיו מתיבה אחת כדי שתתיבש מהר: [יא] אם מוחק היה"ן שבשם אם נדבק הרגל לגג: נשפך דיו על השם מותר למוחקו: אוכרה שהיתה מיותרת לא יקדור אותה גמוטב שישלך היריעה ואם עבר וקדר: [יב] הכתוב יהודה ולא נתן בו דלי"ת או שהיה לו לכתוב השם וכתב יהודה: לא יכתוב השם בסוף הרף שלא יהא כתוב אחרי כן: [יג] היה שם כתוב על ידות הכלים או על כרעי המטה:

א טעה ודי"ג תיבה או יותר יכול לתלותה בין השיטין אבל לא בריוח שבין דף לדף. כן משמע מדברי רש"י בהקומן (מנחות ל): גבי פלוגמא דמנאי בתלית השם וכ"כ הרא"ש בפירוש נהלכות ס"ט (ס"י): [בדק הבית] כתב הרשב"ץ בתשובה (תשכ"ז ח"א סי' קצח) שנשאל על ס"ת שחסר ממנו פסוק שלם אם יוכל לכתוב בני שיטי ואם לא יפסיק לכתובו בריוח שבין שני שיטין אם יוכל לכתוב מה שישאר בשיטה תחתונה לאחר שתחתיה. והשיב דאפילו פסוק שלם מותר לתלות דאין לחלק בין חסרון מרובה לחסרון מועט וכן משמע בירושלמי דמגילה פירקא קמא (ה"ט) טעה והשמיט פסוק אחר אם יש לו שתיים ושלוש (שנויים) [שיטין] מחקנו וקורא בו ארבע אינו קורא בו. ולתלות בין שני שיטי עד שיצטרך הקורא אחר

דרכי משה

(ג) כתב מהר"י מינין סימן ח' דאין לפסול ס"ת שאין פרשיותיה מסודרים כפי סדר הרמב"ם כי יש גדולים טוברים כדעות אחרות עכ"ל:

פרישה

פירש נפרשת עקב (י, ו) על מ"ש ובני ישראל נקעו מצארות בני יעקן מוסריה וכו' ע"ש ובפרשת חוקת (כא, ד) אמ"ש שם ויסעו מהר ההר לר"ך ים סוף וכו' פירש רש"י שחזרו לאחוריהו' ו' מסעות ור"ך לומר גם כן שם דמדא קאי אמיה וק"ל: (טו) בין פרשה לפרשה ט' אותיות. להרמב"ם עיקר החילוק בין פתוחה לסתומה הוא מה שזה מתחיל לעולם בראש השיטה וזה באמצע כללעיל ולהכי כתיב כאלן סתם בין פרשה לפרשה דאפילו נכתבו יצטרך לכתוב ט' אותיות וגם זהו מלאשן הרמב"ם. וכו'

חדושי הגהות

[ד] תיבת ויהיו לא נמצא כלל שם נפרשה וז"ל הרמב"ם והתחלת כל שיטה ושיטה מהם ותקח אחריה סוס ויבאו ויהיו [נלאשית השיטין] למעלה וכו' והמדפיסים חשבו הך תיבת ויהיו שנהרמב"ם שייך אלמעלה לחשבו נמנין הראשי שיטות ולכן חסרו ג"כ תיבת אחריה וטעות הוא בידם [יח]: [ה] עיין במשטות (הרשב"א המיוססות) להרמב"ן סימן ל"ב (כה"ג): [ו] לא אדע מקומו איה הוא בגמרא אך נרש"י מלאכי דברים אלו נפרשת חיי שרה פרק כ"ה פסוק ו' ולבני הפילגשים וכו' וע"ש במרומי:

הגהות והערות

[ח] וכן כתבו הש"ך (סק"ח) והט"ז (סק"ו). אך בכתה"י ובכל הדפוסים הגירסא כן: [יט] כן הגיה ברפוס דהירנפורט ע"פ הרמב"ם המצוי, וכ"ה ברפוס קיינסיברג ורפוס ורשא-וילנא. אך בכתה"י ורפ"ד הגירסא, ויבא. ויבד. לדבר. אשר. הוואת. ועיין שייך (ס"ק ח) המביא שכן היתה הגירסא ברמב"ם אלא שהיא גירסא משוכשח: [כ] אך בכל כתה"י ובכל הדפוסים הגירסא "או דבר שקרי כתב בקריאתו":

